

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ КУЙЛАШ МАЛАКАЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ЖАРАЁНЛАРИ

Абдуллаева Айгул Махан қизи

Низомий номидаги Тошкент Давлат Педагогика Университети

Муסיқа таълими ва санъат йўналиши магистранти

www.abdullayeva.161920@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада бошланғич синф ўқувчиларининг муסיқий асарларнинг мазмуни, уларнинг суръати, ифода воситаларини аниқлашда ўз мустақил фикрини билдиришда, куйлаш малакаларини ташкил этиш жараёнлари муҳим омил сифатида кўрсатилган.

Калит сўзлар: Жанр, мазмун, шакл, вокал-хор, малака, суръат, ифода воситалари, овоз аппарати, нутқ, диафрагма.

PROCESSES OF ORGANIZING PEN SKILLS OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN

ABSTRACT

In this article, the process of organizing singing skills is an important factor in expressing the independent opinion of primary school students in determining the content of musical works, their tempo, means of expression.

Key words: Genre, content, form, vocal choir, skill, tempo, expressive means, sound apparatus, speech, diaphragm.

КИРИШ

МУСИҚА НАФОСАТ ТАРБИЯСИНИНГ ОМИЛИ. ЎҚУВЧИЛАРНИНГ МУСИҚАНИ ИДРОК ҚИЛИБ ҚАБУЛ ҚИЛИШИДА КУЙЛАШ МАЛАКАЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ.

Муסיқа нафосат тарбиясининг омили.

Муסיқа инсонни ғаройиб куй ва оҳанглар дунёсига бошлайди, ҳистуйғуларни нозиклаштирибгина қолмай дидини чархлайди, гўзалликни севишга ўргатади. Муסיқа санъати- ҳозирги кунда ёш авлоднинг камолотга етишишида нафосат тарбиясининг муҳим омили сифатида эътироф этилмоқда. Чунки бу жараён мактабдан бошлаб шаклланади ва ёш авлоднинг ички дунёсини бойитиш

билан бирга бутун ҳаёти давомида унга ҳамроҳлик қилади. Муסיқа илмининг назарияси ва амалиёти ўлчов, усул, суръат, тезлик, санок чизмалари, характери, урғу (акцент), кучли ва кучсиз ҳиссалари, гармонияси, товушлар оралиғи, интерваллар, товушқатор (звуковедение), овозлар мутаносиблиги, куй яратиш ва бошқа кўп жиҳатлари математик ҳисоб билан боғлиқдир. Муסיқий тарбиянинг пойдевори бошланғич синфларда шакллантирилади. Бошланғич синфларда куйланадиган кўшиқлар ўқувчиларни она Ватанга садоқат руҳида тарбиялайди. Бундан ташқари ушбу кўшиқлар бахтли болалик мавзуларини тараннум этади. Бошланғич синф ўқувчиларининг айниқса учинчи синф ўқувчиларининг психологик-физиологик характерига кўра, диққат эътибори турғун, овоз аппаратлари шаклланган, хотираси кучли, нутқи равон шаклланган бўлади. Айнан санаб ўтилган хусусиятларга кўра ўқувчилар ўқув жараёнида куйлаш ва вокал-хор малакаларига эга бўладилар. Бундан ташқари улар, муסיқанинг ҳаётийлиги, мазмуни ва жанрлари, тузилиши ва шакли, унинг бошқа санъат турлари билан алоқаси ҳақидаги билимларни, нотага қараб куйлаш, икки овозда куйлашнинг бошланғич малакаларини эгаллайдилар. Шу билан бир қаторда, муסיқа асарларининг характери, суръати, мазмуни, ифода воситаларини аниқлашда мустақил фикр билдира оладилар. Бугунги кунда муסיқа дарсларини илмий методик жиҳатдан такомиллаштириб, ҳозирги замон талабларига мослаштириб олиб бориш ҳам педагоглар олдига қўйилган катта вазифалардан биридир.

Ўқувчиларнинг муסיқани идрок қилиб қабул қилишида куйлаш малакаларининг аҳамияти.

Ўқувчиларнинг муסיқани идрок қилиб қабул қилишида куйлаш малакалари ҳам аҳамиятга эгадир. Чунки улар куйлаш жараёнида ўз овоз ижросини бошқаришни, устозлари ижросини эшитиб, ўзбек халқ кўшиқлари, жаҳон ва ўзбек композиторлари кўшиқларидан намуналарни куйлашни ўрганадилар. Куйлаш жараёни ҳам бир нечта қисмларга бўлинади. Куйлаш жараёнида ўқитувчи турли усуллардан фойдаланади. Биринчи ўринда вокал эшитишни тарбиялаш ва мукаммаллаштириб боришга назорат билан барча вокал сифатларини ривожлантириш туради. Ўқувчининг овоз жарангдорлигини тўғри ташкил этиш ҳақидаги тасаввурни ишлаб чиқиш зарур. Дарсда куйлаш жараёни муסיқий машқ, ўқувчи ёши ҳисобга олинган асарлар асосида ташкил қилинади. Тўғри танланган муסיқий манба товушни тарбиялайди. Машқ - бу билим олишнинг асосий воситасидир. Манбаларни муסיқий, вокал - техник ва ижро қийинчиликларини эътиборга олиб таҳлил этиш - ўқитувчининг зарурий сифати ҳисобланади. Муסיқа идроки орқали турли характердаги кўшиқларни ҳиссий сезишни ўқувчиларда тарбиялаш ҳам мураккаб жараёндир. Муסיқий эшитиш

(слух) ва мусиқий овозни ривожлантиришда ўқувчилардан турли баландликдаги товушларни ажрата олиш ва уларни соф оҳангда ушлаб туриш талаб этилади. Бундан ташқари ўқувчилар турли чўзимдаги товушларни эшитишларини ва ажрата олишларини, овозлар ҳаракати яъни юқоридан пастга, пастдан юқорига ҳаракатланаётган товушларни куйлай олишини ҳам тўғри ташкил қилиш керак. Куйлаш маҳоратини эгаллашда: кўшиқни ўз вақтида бошлаб, ўз вақтида тугатиш, куйлашни бошлашдан олдин ва мусиқий иборалар орасида нафас олиш, кўшиқни соф енгил овозда, ҳаракатланучан темпда, маъноли, мусиқий ибораларга урғу берган ҳолда куйлаш, унли ва ундош товушларни аниқ талаффуз қилиш талаб этилади. Ўқувчилар ўтирган ҳолда куйлаганда тўғри ўтиришлари (ўриндикқа суянмаган ҳолда) зарур. Чунки бу ҳолатда уларнинг асосий нафас мускули яъни диафрагма тўғри ишлаши керак, оёқлар ерга мустаҳкам қўйилган, бошлари елкадан кўтарилмаган, оғиз эркин очилиши, лаблар эса эластик ҳаракат қилишига ўқитувчи эътибор қаратиши талаб этилади. Куйлашда тўғри нафас олиш, асарни тинглаш, кўшиқ оҳангини табиий ва аниқ ҳиргоя қилиш, сўзларни аниқ талаффуз қилиш, ички эшитишни шакллантириш, мусиқий жанрларни ажрата олиш, асар мазмунини гапириб бериш, асар таҳлиliga ижодий ёндашув, интонациянинг тозалиги, жамоани тинглашни, машқ ва кўшиқ куйлаганда ўқитувчининг дирижёрлик ишораларига қараб ансамбл бўлиб куйлай олиш, ижрочилик турларини ижро садоларидан фарқлаш каби кўникма ва малакаларни ўқувчилар куйлаш жараёнида эгаллайдилар. Куйлашда кўшиқ репертуарини ўқувчиларнинг ёшини ҳисобга олган ҳолда тузиш мақсадга мувофиқдир. Куйлашга ўргатишда овоз аппарати аъзолари куйловчилик вазифаларига махсус мослаштирилиши, куйловчилик товуши, жаранг характери ҳақидаги тасаввурлар мусиқий - мазмунли ифодалилиқ билан белгиланиши ва овоз аппарати ишига таъсир этишини ҳамда ўқувчиларнинг овоз диапазонида келиб чиққан ҳолда кўшиқ ўргатиш ва ўргатилаётган асар ҳақида тасаввурга эга бўлиш, яккаҳон ва жамоада куйлаганда тинглай олиш малакаларини шакллантириш жараёнларини тўғри ташкил қилиш муҳимдир.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ушбу мақола юзасидан бир нечта мусиқий адабиётлардан фойдаланилди ҳамда уларда билдирилган фикр ва мулоҳазалар юзасидан ўз қарашларимни баён қилишга ҳаракат қилдим.

Бу борада ўқувчиларнинг мусиқани идрок қилиб қабул қилишида куйлаш малакалари ҳам аҳамиятга эгаллигини ҳар бир ёш мутахассис билиши керак. Чунки ўқувчилар айнан куйлаш жараёнида ўз овоз ижросини бошқаришни, устозлари ижросини эшитиб, ўзбек халқ кўшиқлари, жаҳон ва

Ўзбек композиторлари кўшиқларидан намуналарни куйлашни ўрганадилар. Т.М.Орлова ва С.И. Бекинанинг Учите детей петь номли китобида ҳам айнан ўқувчиларнинг куйлаш малакаларини ошириш учун жуда кўплаб методлардан фойдаланиш мумкинлиги келтирилган.

НАТИЖАЛАР

Куйлаш маҳоратини эгаллашда: кўшиқни ўз вақтида бошлаб, ўз вақтида тугатиш, куйлашни бошлашдан олдин ва мусиқий иборалар орасида нафас олиш, кўшиқни соф енгил овозда, ҳаракатланучан темпда, маъноли, мусиқий ибораларга урғу берган ҳолда куйлаш, унли ва ундош товушларни аниқ талаффуз қилиш талаб этилади. Ўқувчилар ўтирган ҳолда куйлаганда тўғри ўтиришлари (ўриндикқа суйанмаган ҳолда) зарур. Чунки бу ҳолатда уларнинг асосий нафас мускули яъни диафрагма тўғри ишлаши керак, оёқлар ерга мустаҳкам қўйилган, бошлари елкадан кўтарилмаган, оғиз эркин очилиши, лаблар эса эластик ҳаракат қилишига ўқитувчи эътибор қаратиши талаб этилади. Куйлашда тўғри нафас олиш, асарни тинглаш, кўшиқ оҳангини табиий ва аниқ ҳиргоя қилиш, сўзларни аниқ талаффуз қилиш, ички эшитишни шакллантириш, мусиқий жанрларни ажрата олиш, асар мазмунини гапириб бериш, асар таҳлилига ижодий ёндашув, интонациянинг тозаллиги, жамоани тинглашни, машқ ва кўшиқ куйлаганда ўқитувчининг дирижёрлик ишораларига қараб ансамбл бўлиб куйлай олиш, ижрочилик турларини ижро садоларидан фарқлаш каби кўникма ва малакаларни ўқувчилар куйлаш жараёнида эгаллайдилар.

МУҲОКАМА

Биринчи ўринда вокал эшитишни тарбиялаш ва мукаммаллаштириб боришга назорат билан барча вокал сифатларини ривожлантириш туради. Ўқувчининг овоз жарангдорлигини тўғри ташкил этиш ҳақидаги тасаввурни ишлаб чиқиш зарур. Дарсда куйлаш жараёни мусиқий машқ, ўқувчи ёши ҳисобга олинган асарлар асосида ташкил қилинади. Тўғри танланган мусиқий манба товушни тарбиялайди.

ХУЛОСА

Куйлашга ўргатишда овоз аппарати аъзолари куйловчилик вазифаларига махсус мослаштирилиши, куйловчилик товуши, жаранг характери ҳақидаги тасаввурлар мусиқий - мазмунли ифодалилик билан белгиланиши ва овоз аппарати ишига таъсир этишини ҳамда ўқувчиларнинг овоз диапазонида келиб чиққан ҳолда кўшиқ ўргатиш ва ўргатилаётган асар ҳақида тасаввурга эга бўлиш,

яккаҳон ва жамоада қуйлаганда тинглай олиш малакаларини шакллантириш жараёнларини тўғри ташкил қилиш муҳимдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. М.Абралова, Д.Галиева, А.Қўшаев- Мусиқа. Ўқитувчилар учун методик қўлланма. Тошкент 2008.
2. Н.Б.Қаҳҳаров Вокал асослари (Овоз ва фортепиано учун) Тошкент «Иқтисод-молия» 2008
3. Х.Нурматов, Н.Норхўжаев Мусиқа дарслиги 3-синф учун. Тошкент 2010.
4. Т.М.Орлова, С.И. Бекина. Учите детей петь. Москва 1987